

УДК 343.14

Н. Глинська, кандидат юридичних наук,
ст. наук. співробітник сектору дослідження проблем судової діяльності ІВПЗ
НАПрН України

Поняття якості кримінально-процесуальних рішень

Проблема підвищення якості та ефективності кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування та суду завжди була актуальною для сфери протидії злочинності. За умов ціннісної переорієнтації та реформування кримінального процесу ця проблема набуває особливого значення в силу іманентної обумовленості реального ступеня забезпечення прав та законних інтересів осіб у сфері кримінального судочинства рівнем якості та ефективності правозастосовної діяльності органів кримінальної юстиції. Невипадково забезпечення ефективності кримінального судочинства визнано одним із пріоритетних напрямів реформування системи кримінальної юстиції в низці політичних документів.

Оскільки будь-яка діяльність органів кримінальної юстиції врешті-решт об'єктивізується у прийнятому ними процесуальному рішенні, звідси доброякісність останніх є тим визначальним критерієм, що характеризує загальний рівень якості кримінально-процесуальної діяльності цих органів.

Актуалізація проблеми забезпечення прийняття доброякісних процесуальних рішень у сфері кримінального судочинства на сьогодні пов'язана з певною незадоволеністю суспільства діяльністю правоохоронних органів, досить низькою оцінкою якості сучасного рівня правозастосовної діяльності цих органів як самими професійними суб'єктами кримінального процесу, так і громадянами. Про низьку оцінку якості рішень, що приймаються у сфері кримінального процесу, професійними його учасниками безпосередньо свідчать статистичні дані щодо результатів прокурорського нагляду та судового контролю. Невисоку оцінку процесуальних рішень, що приймаються в різних стадіях кримінального процесу, надають й інші її учасники, що виражається в їх численних скаргах, клопотаннях, заявах у різні інстанції. Як наслідок, не оптимістичними є дані соціологічних опитувань громадян (у тому числі й тих, які мають вищу юридичну освіту) щодо рівня довіри у населення до правоохоронних органів.

Тому не випадково саме якість процесуальних документів останнім часом привертає значну увагу не тільки Верховного Суду України, який притаманними йому засобами намагається спонукати дізнавачів, слідчих, прокурорів та суддів до належного рівня їх правозастосовної діяльності, а й Європейського суду з прав людини (далі за текстом — Євросуд), рішення якого мають для України безпосереднє значення¹.

З огляду на викладене предметом самостійного комплексного дослідження в аспекті означеної проблематики має стати концептуальна розробка механізму забезпечення доброякісності кримінально-процесуальних рішень. Відразу ж зазначимо, що успішне вирішення поставленого завдання уявляється неможливим поза досягненням одностайності у розумінні суб'єктами кримінального процесу, які причетні до цієї діяльності, основного категоріального апарату, що застосовується при її здійсненні. Поняття «якість кримінально-процесуальних рішень» як об'єкта відповідного впливу з боку правозастосовних органів постає на першому місці у черзі його з'ясування. І це не випадково з огляду на важливе методологічне значення категорії «якість» у будь-якій сфері практичної діяльності. Зокрема, у галузі кримінального судочинства саме з аналізу поняття «якості кримінально-процесуальних рішень» випливають регулятивні вимоги та правила, дотримання яких є обов'язковим у пізнавально-посвідчувальному процесі розробки та прийняття таких актів. Таким чином, чіткому уявленню та теоретичній визначеності вказаного феномену належить ключове значення при розробці теоретико-прикладних питань забезпечення доброякісності кримінально-процесуальних рішень. А отже, розбудова концептуальних основ вказаної діяльності має розпочинатися саме зі з'ясування категорії «якість кримінально-процесуальних рішень».

¹ Починаючи з 2005 р. Євросуд приймає значну кількість рішень щодо України. Наша держава зайняла 3-тє місце з країн Ради Європи за кількістю рішень цього органу, винесених за зверненнями проти неї в 2011 р. У 99 % випадків розгляду справ заявників-українців Євросуд визнавав факт наявності порушень прав людини. Причому одним із важливих моментів, на які він звертав увагу, – це необґрунтованість як судових, так і досудових процесуальних рішень, їх голослівність. Відповідно до звіту Комітету міністрів Ради Європи, у 2010 р. Європейський суд з прав людини зобов'язав Україну виплатити 2,5 млн євро по своїх рішеннях щодо заяв громадян України про порушення своїх прав (Режим доступу: <http://un.ua/ukr/article/373204.html>).

Хоча термін «якість» міцно закріпився в юридичній лексиці стосовно оцінки різних правових явищ, на сьогодні *ступінь наукової розробки цієї проблематики* є незадовільним. У правовій науці найбільш дослідженою є проблема якості закону як продукту законодавчої діяльності, яка привертала та привертає увагу багатьох дослідників у різних галузях правознавства. Стосовно ж сфери правозастосовної діяльності проблема якості є малорозробленою. Окремі її аспекти розглядались у науці в основному в контексті глибокого дослідження проблем ефективності правозастосування, що пояснюється їх тісним взаємозв'язком. Їм, зокрема, присвячені колективні дослідження і наукові роботи загальноправового та кримінально-процесуального характеру¹. Що ж до комплексного дослідження питання якості кримінально-процесуальної діяльності, то таких робіт небагато². Причому

¹ До складу останнього входить низка понять: «якість кримінально-процесуальних рішень», «оцінка якості кримінально-процесуальних рішень», «забезпечення доброякісності кримінально-процесуальних рішень», «стандарти якості кримінально-процесуальних рішень», «суб'єкти та критерії оцінки якості кримінально-процесуальних рішень» тощо.

Серед фундаментальних колективних праць вчених слід особливо виділити такі: Некоторые вопросы эффективности уголовного законодательства. Вып. 29. – Свердловск, 1974; Эффективность действия правовых норм. – Л., 1977; Вопросы эффективности советского уголовного процесса. – Казань, 1976. – С. 15–16; Строгович М. С. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / М. С. Строгович, Л. Б. Алексеева, А. М. Ларин. – М., 1979; Петрухин И. Л. Теоретические основы эффективности правосудия / И. Л. Петрухин, Г. П. Батулин, Т. Г. Морщакова. – М., 1979; Кудрявцев В. Н. Эффективность правовых норм / В. Н. Кудрявцев, В. И. Никитинский, И. С. Самощенко, В. В. Глазырин. – М., 1980; Томин В. Т. Очерки теории эффективного уголовного процесса / В. Т. Томин, М. П. Поляков, А. П. Попов; под ред. проф. В. Т. Томина. – Пятигорск, 2000. – 239 с.; Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. – Х.: Право, 2010. – 400 с.

² Морщакова Т. Г. Теоретические основы оценки качества и организации правосудия по уголовным делам (процессуальные, статистические и социологические аспекты): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Т. Г. Морщакова. – М., 1985; Власов В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества / В. И. Власов. – Саратов, 1988; Він же. Качество расследования преступлений / В. И. Власов. – Ульяновск, 1985; Степанов К. В. Проблемы качества предварительного расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. В. Степанов. – Краснодар, 2004; Баев О. Я. Уголовно-процессуальное исследование преступлений: система и ее качество / О. Я. Баев. – М.: Юрлитинформ, 2007; Бенер А. Г. Оценка качества уголовного судопроизводства: выявление и предупреждение нарушений уголовно-процессуального закона: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. Г. Бенер. – Сургут, 2007. – 189 с.

лише в декількох працях автори звертались до визначення сутності самої категорії якості розслідування (В. І. Власов; К. В. Степанов) та якості дослідження злочинів (О. Я. Баєв).

В основному ж термін «якісний» у правовій літературі визначально використовується як оціночно забарвлений еквівалент досконалості того чи іншого правового об'єкта. Стосовно кримінально-процесуальних рішень якість використовується як само по собі зрозуміле поняття, як синонім їх законності, обґрунтованості та справедливості, поза визначення сутності самого терміна. У цьому контексті вчені в різні часи приділяли чимало уваги питанням, що стосуються вимог, які ставляться до кримінально-процесуальних рішень. Ще за радянських часів ними опікувалися такі відомі вчені, як М. І. Бажанов, М. М. Гродзинський, О. Я. Дубінський, І. Д. Перлов, А. Л. Ривлін, М. С. Строгович та ін.

Ці проблеми продовжують становити предмет наукового пошуку сучасних дослідників. Так, за різних часів вони привертала увагу Ю. М. Грошевого, В. С. Зеленецького, Л. М. Карнеєвої, П. А. Лупинської, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, І. Л. Петрухіна, В. М. Савицького та ін. Утім незважаючи на постійний науковий інтерес до найбільш важливих вимог, що ставляться до кримінально-процесуальних рішень, останні не розглядались як критерії (стандарти) їх якості. До того ж у юридичній літературі на сьогодні не сформовано чітке уявлення про саме поняття якості кримінально-процесуальних рішень.

Утім це є основоположним питанням, без чіткої визначеності в якому не може бути реалізоване завдання підвищення рівня правозастосовної діяльності у сфері кримінального судочинства. У науково-дослідному аспекті визначення поняття якості кримінально-процесуальних рішень є необхідним першочерговим теоретичним завданням на шляху розробки наукової концепції забезпечення доброякісності вказаних актів із перспективою її практичного запровадження.

Автор статті ставить собі за мету в контексті розробки основного понятійного апарату концептуальних основ забезпечення якості кримінально-процесуальних рішень сформулювати основні теоретичні положення, що стосуються визначення категорії «якість кримінально-процесуальних рішень», які будуть методологічним підґрунтям для подальшого наукового пошуку. Для досягнення поставленої мети автором ставилися такі завдання:

- з'ясувати зміст загальнофілософської категорії «якість»;

- вивчити існуючі підходи до її розуміння як у правовій науці взагалі, так і в кримінально-процесуальній науці зокрема;
- визначити поняття «кримінально-процесуальне рішення»;
- надати власне визначення поняттю «якість кримінально-процесуальних рішень».

Вирішення поставленого у статті завдання є можливим лише за умови послідовно-поступального з'ясування змісту понять «кримінально-процесуальне рішення» та «якість», які входять до складу категорії «якість кримінально-процесуальних рішень»¹.

Як і будь-яка інша діяльність, процес забезпечення якості має свій об'єкт, без якого він буде безпредметним. Таким об'єктом виступає кримінально-процесуальне рішення — своєрідний продукт провадження у кримінальній справі. Під останнім слід розуміти виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт — документ, у якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку з метою вирішення правових і кримінологічних завдань кримінального судочинства надають відповіді на питання, що виникли по справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають із встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства². Обсяг цієї статті не дозволяє розглянути питання щодо фор-

¹ Указані поняття, як і інші поняття, що стосуються характеристики діяльності із забезпечення доброякості кримінально-процесуальних рішень, взаємопов'язані між собою, при цьому кожне з них володіє відносною самостійністю. Це означає, що розкриття сутності одного поняття є можливим лише за умови адекватного розуміння змісту іншого. При цьому, говорячи про понятійний апарат теорії, слід враховувати те, що «каждое научное понятие существует в языке науки не изолированно, само по себе, а лишь в системе связанных с ним понятий, относящихся к одному и тому же предмету изучения, и лишь в этой системе оно приобретает свой смысл и значение» (див.: Блайберг В. В. Системный подход: предпосылки, трудности, проблемы / В. В. Блайберг, В. Н. Садовский, Э. Н. Юдин. – М., 1969. – С. 30–31). Тому визначення поняття якості кримінально-процесуальних рішень не є простим механічним процесом перенесення значення категорії «якість» у сферу кримінального процесу, а потребує з'ясування її змісту саме стосовно кримінально-процесуального рішення як певного правового феномену.

² Оскільки свого часу автором було проведено достатньо детальне дослідження питання щодо сутності рішень взагалі та їх специфіки стосовно кримінального судочинства, вважаємо доцільним на цих сторінках лише навести його визначення та зазначити деякі основні аспекти, що стосуються форми та різновидів кримінально-процесуальних рішень (Детальніше див.: Зеленецький В. С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе / В. С. Зеленецкий, Н. В. Глинская. – Харьков : Страйд, 2006. – С. 10–63).

ми та різновидів кримінально-процесуальних рішень¹. У контексті розглянутих питань слід указати на те, що як у науці, так і на практиці, аксіоматичним є положення про те, що жодне процесуальне рішення як певний вид продукції кримінально-процесуальної діяльності має бути бездоганним, доброякісним, для того щоб забезпечити вирішення всього комплексу завдань кримінального провадження. Як уже зазначалось, на сьогодні відсутня єдина концепція розуміння терміна «якість» як у правовій сфері взагалі, так і стосовно кримінально-

¹ Аналіз норм чинного кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування дозволяє дійти висновку, що в процесі провадження у кримінальній справі може виникнути більш як 150 різних процесуально-правових питань, які припускають прийняття відповідних видів рішень. У очікуванні ж майбутніх змін кримінально-процесуального законодавства слід зазначити таке.

Одним з основних аспектів ідеології реформування кримінального судочинства в Україні є його деформалізація, в контексті якої намітилась тенденція до значного скорочення кількості процесуальних рішень, які обов'язково складаються в документальній формі по кожній кримінальній справі (зокрема, постанови про порушення кримінальної справи), диференціації судових та досудових процедур переважно у бік їх скорочення. Остання має за мету скорочення часу загального провадження у кримінальних справах. Не вдаючись до обговорення доцільності таких скорочень на цих сторінках, лише вкажемо на те, що кількість та найменування рішень можуть змінюватися адаптивно до кримінально-процесуальної ідеології, яка панує в суспільстві на конкретному етапі його розвитку. Втім незмінною залишиться сутність, природа та функціональне призначення таких рішень у сфері реалізації завдань кримінального судочинства, а значить і їхня соціальна цінність у сфері врегулювання кримінально-правових конфліктів. У той же час системний підхід у цій сфері обумовлює необхідність говорити не про розрізнену сукупність рішень, що приймаються по справі, а про їх злагоджену систему, відсутність хоча б одного з елементів якої викликає її дисбаланс, збій у її функціонуванні, а значить, і вчиняє негативний вплив на загальну якість та ефективність провадження у тій чи іншій справі. Звідси їх кількість має бути збалансованою, достатньою та необхідною для ефективного вирішення завдань кримінального судочинства. З огляду на це вважаємо, що всі важливі правові питання, які виникають у ході провадження, мають бути розв'язані лише в ході прийняття правозастосовником процесуального рішення у письмовій формі. З огляду на роль і функціональне призначення документа в кримінальному процесі, необхідно підкреслити, що найважливішим і невід'ємним компонентом кримінально-процесуальної форми є письмовий характер кримінального судочинства. Тому з точки зору зовнішньої визначеності будь-яке рішення повинне втілюватися саме в письмову форму, індивідуалізуватися та відображатися у справі у вигляді кримінально-процесуального документа. Цей аспект слід відзначити особливо, оскільки документальна фіксація прийнятого рішення на папері створює реальні передумови для перевірки змісту такого акта з точки зору його законності й обґрунтованості, вмотивованості, справедливості, логічної несуперечливості тощо.

процесуального рішення. Для з'ясування цього питання звернемося до загального визначення категорії «якість»¹.

У сучасних словниках літературної мови термін «якість» має два основних значення: та чи інша властивість, ознака, що визначає гідність чого-небудь; сукупність суттєвих ознак, властивостей, які відрізняють предмет чи явище від інших та надають його визначеність². У тлумачному словнику В. Даля якість є «властивістю чи належністю, все, що складає сутність особи чи речі»³.

Як філософська категорія «якість» означає суттєву визначеність предмета, завдяки якій він існує саме як такий, а не будь-який інший предмет. Розробці проблем цієї фундаментальної категорії, яка охоплює як явища зовнішнього світу, так і свідомість людини, були присвячені праці багатьох видатних вчених та мислителів минулого. Не заглиблюючись в історію, слід вказати на те, що протягом усього часу її розвитку було запропоновано достатню кількість трактувань якості. Утім все ж таки ця категорія не отримала однозначного розуміння. У сучасній філософській літературі якість також розуміється неоднозначно. Проте незважаючи на велику кількість існуючих його формулювань, загальним для всіх них є те, що якість розглядається як невід'ємність від об'єкта його суттєвої визначеності, завдяки якій він є саме таким, а не іншим об'єктом⁴. Як філософська категорія «якість» нейтральна в ціннісному

¹ Якість є складною, багатоаспектною та одночасно універсальною категорією об'єкта. Залежно від цілей використання дослідники розрізняють лінгвістичний, філософський, соціологічний, економічний, правовий, інженерно-технічний, статистичний, кібернетичний, математичний, технічний та інші її аспекти. Нам здається доречним розпочати саме з короткого лінгвістичного (семантичного) та філософського її розуміння, оскільки саме ці аспекти є основою дослідження будь-якого об'єкта соціального середовища.

² Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1989. – С. 272.

³ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М., 1989. – Т. 2. – С. 99.

⁴ Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. Л. Лраб-Оглы, Л. Ф. Ильиничев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1989. – С. 255. Сьогодні якість об'єкта, як правило, визначають через поняття «властивість». Свойство есть любой признак, относительно которого предметы могут быть сходны между собой или отличаться один от другого, т. е. форма, величина, цвет, объем и т. д. Для каждого данного предмета свойства подразделяются на существенные и несущественные. К несущественным свойствам предмета относят те, которые предмет может приобретать или терять, оставаясь в то же время все тем же самым предметом. Существенным называют такое свойство, утрачивая которое предмет перестает быть самим собой, становится чем-то иным. (див.: Никифоров А. Л. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / А. Л. Никифоров ; под ред. В. С. Степина. – М. : Мысль, 2001). Сукупність чи

відношенні, адже вона не характеризує річ ні з позитивного, ні з негативного боку. Однак мова про якість у практичному житті ведеться виключно в процесі оцінки тих чи інших об'єктів різними суб'єктами — їх споживачами (індивідуумами, групами людей, всім суспільством). Саме із суб'єктивним ставленням споживача до того чи іншого об'єкта пов'язаний соціальний аспект якості. І це цілком зрозуміло, оскільки для сфери практичної діяльності мають значення не самі по собі суттєві властивості того чи іншого об'єкта, які характеризують його найбільш яскраво та відрізняють від інших об'єктів, а те, наскільки ці об'єкти задовольняють потреби та очікування (соціальні, етичні, технічні, економічні тощо) тих чи інших суб'єктів. Із цього приводу вдало висловився ще В. Шекспір у «Гамлеті»: «...самі по собі речі не бувають ні поганими, ні гарними, а тільки в нашій оцінці».

Тривалий час така оцінка здійснювалася на емоційному рівні: добре-погано, красиво-некрасиво тощо. Поступово в ході історичного суспільного розвитку властивості та характеристики предметів почали пов'язувати з тими чи іншими еталонами, яким об'єкт має відповідати, виражати якісні характеристики об'єкта через кількісні показники. Залишаючи історію розвитку теорії якості, зазначимо що в надрах економічних галузей наук започаткувалося функціональне розуміння якості як сукупності ознак продукції, товару, послуг, робіт, що обумовлюють їх спроможність задовольняти потреби та очікування людей, відповідати своєму призначенню та вимогам, що до них ставляться¹. Такий підхід узгоджується із визначенням, наданим якістю Міжнародною організацією із стандартизації при ООН (ISO 8402: 1994)². Слід зазначити, що сьогодні економісти більш схильні до визначення якості як ступеня відповідності продукції вимогам споживача. Вже в 2000 р. в іншій редакції вказаного стандарту (ISO 9000: 2000) якість визначається як «ступінь, з яким сукупність власних відмінних властивостей

система суттєвих властивостей предмета і є його якістю. Категорія якості об'єкта виражає цілісну характеристику функціональної єдності суттєвих властивостей об'єкта, його внутрішньої та зовнішньої визначеності, його відмінності від інших об'єктів чи схожості з ними. Саме у цьому розумінні якість співвідноситься з кількістю. Інакше кажучи, як філософська категорія якість – це спорідненість, визначеність, цілісність усіх суттєвих ознак предмета, що відрізняє його від інших, оскільки властивостей будь-яких предметів безліч, то всі вони є різноякісними.

¹ Див.: Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

² Див.: Шадрин А. Д. Менеджмент качества. От основ к практике / А. Д. Шадрин. – М., 2005. – С. 17.

(характеристик) виконує потреби чи очікування зацікавлених сторін, які встановлені, звичайно передбачаються чи є обов'язковими»¹.

До речі саме таке прикладне бачення категорія якість, яке не є співзвучним з її лінгвістично-філософським трактуванням, є поширеним не тільки в економічній науці, а й у психології, медицині, фармакології, соціальному вихованні тощо. Використання прикладними науками його оціночно забарвленого розуміння як певної «гарності» об'єкта не є випадковим, оскільки одним із важливіших завдань цих наук є напрацювання науково обґрунтованих підстав оцінки якості тих чи інших об'єктів².

¹ Див.: Шадрин А. Д. Вказ. праця. – М., 2005. – С. 23. І це не випадково, оскільки визначення якості через категорію ступінь ближче до її людського розуміння в повсякденному житті, «ступінь» саме і виражає те розуміння, яке люди зазвичай вкладають у поняття якості» (див.: Шадрин А. Д. Информация и качество / А. Д. Шадрин // Стандарты и качество. – 1996. – № 4. – С. 30). До того ж зведення сутності якості товару чи послуги до його здатності задовольняти потреби уявляється не зовсім коректним хоча б з позиції того, що у галузі економіки вже існують поняття, що мають таке значення: це терміни «корисність» (utility) (Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономика: принципы, проблемы и политика / Р. Макконнелл Кэмпбелл, Л. Брю Стэнли : пер. с англ. – 2-е изд. Т. 2. – М. : Республика, 1992) чи споживча вартість, яка також визначається як «корисність» (див.: Экономическая энциклопедия. Политическая экономия : в 3 т. – М. : Сов. энцикл., 1972–1979). Отже, визначення якості як сукупності властивостей продукту, спрямованих на задоволення певних потреб, можна віднести й до споживчої його вартості чи корисності. Втім це взаємопов'язані, проте не тотожні категорії. Якщо споживча вартість виражає взагалі корисність речі, то якість означає міру, в якій вона об'єктивно спроможна задовольняти конкретні потреби. У процесі визначення якості вирішальне значення має поняття міри – кількісної характеристики будь-якої властивості, яка є універсальним інструментом пізнання. Будь-яка властивість може бути виражена в більшому чи меншому ступені, тобто має кількісну характеристику, причому таке значення необов'язково виражається через числові коефіцієнти. Коли в цьому аспекті ми говоримо про якість конкретного предмета, то перелічуємо всі значення показників, що характеризують ті чи інші його властивості.

² Утім прикладна (економічна) чи функціональна інтерпретація якості, хоча й відрізняється від її філософського розуміння, проте не суперечить останньому, бо поза пізнанням суттєвої визначеності об'єкта неможливо надати йому оцінку з точки зору його так званої «гарності». Як вдало зазначила І. С. Яковець, «філософський підхід до категорії “якість” являє собою статичний аспект проблеми, оскільки базується на розумінні якості як системи властивостей чи рис, притаманних об'єкту чи явищу, “якість” з практичної точки зору – це не що інше, як динамічний (функціональний) аспект, який відображає здатність об'єкта – закону (чи будь-якого іншого правового явища. – прим. авт. Н. Г.) забезпечувати реалізацію свого призначення. Але ці два аспекти тісно пов'язані між собою, бо без теоретичного осмислення та пізнання сутнісних властивостей об'єкта неможливо зробити висновок про те, наскільки він є корисним з точки зору споживача». Отже, оцінка якісної визначеності об'єкта стає можливою лише в результаті процесу пізнання його сутнісних властивостей відповідним суб'єктом. У практичному сенсі цілком прийнятним здається філософське положення про те, що «об'єктивний зміст категорії “якість” можна зрозуміти, лише розглядаючи її як ступінь заглибленості в сутність об'єкта, ступінь його пізнання» (див.: Яковець І. С. Категорія «якість кримінально-виконавчого законодавства»: філософський та практичний аспекти / І. С. Яковець // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Вип. 19. – С. 134–135).

Який же підхід до розуміння фундаментальної категорії «якості» є поширеним у правознавстві? Як уже зазначалося, в юридичній літературі приділено достатню увагу дослідженню поняття «якість закону». Проведений аналіз відповідної правової літератури виявив неоднозначність поглядів вчених з приводу своєї прихильності до філософського (сутнісного) чи прикладного (оціночного) його розуміння¹. Виключно прикладне трактування категорії «якості» характерне для сфери цивільного права².

¹ Однією з найпоширеніших точок зору є розгляд якості закону як сукупності його властивостей, які, по-перше, відрізняють його від інших явищ, по-друге, виявляють його природу, закономірності розвитку та функціонування. Як зазначає В. В. Ігнатенко, інтерпретація якості закону як наукової категорії базується на філософському розумінні фундаментальної категорії «якість», а у філософській науці категорія «якість» розкривається через категорію «властивість». Кожний об'єкт володіє різними властивостями, які виявляються як прояв тих чи інших рис, сторін об'єктів у їх зв'язках з іншими об'єктами. Сукупність властивостей об'єкта формує його якість (див.: Ігнатенко В. В. Правовое качество закона как научная категория / В. В. Игнатенко // Сибирский юрид. вестн. – 1998. – № 1. – С. 7). Таку методологічну позицію підтримує і О. В. Сирих, яка вважає, що поняття «якість закону» характеризує сукупність властивостей та зв'язків, якими повинен володіти будь-який якісно досконалий закон і відповідно які необхідно надати йому ще на стадії проектування законотворчості (див.: Сырых Е. В. Критерии качества закона / Е. В. Сырых // Законодательная техника : науч.-практ. пособие. – М. : Городец, 2000. – С. 42).

Деякі дослідники визначають це поняття як «совокупность свойств, обуславливающих пригодность закона удовлетворять определенные потребности как общества, так и отдельной личности соответственно его назначению и природе права» (див.: Гойман В. И. Действие права (Методологический анализ) / В. И. Гойман. – М., 1992. – С. 131; Поленина С. В. Качество закона и эффективность законодательства / С. В. Поленина. – М., 1993, та ін.). У цьому розумінні якість закону виступає як його мінлива властивість. Існує й погляд на якість закону як «сукупність сутнісних характеристик і здатність закону реально задовольнити суспільні потреби та приватні інтереси» (див.: Онщенко Н. М. Проблеми ефективності законодавства: сучасна доктрина та потреби практики [Електронний ресурс] / Н. М. Онщенко. – Режим доступу: <http://www.arcourtkiev.gov.ua/control/uk/publish/> – Заголовок з екрана). Отже, фактично при визначенні категорії якості об'єднані два різні аспекти закону – сутнісний, що полягає в сукупності його суттєвих рис як закону взагалі, та функціональний – як здатність конкретного закону задовольнити суспільні потреби та приватні інтереси, що є передумовою його ефективності, що з методологічної точки зору здається некоректним з погляду на об'єктивну нетотожність цих аспектів.

² Так, зокрема, під якістю в цивільному праві розуміється відповідність товарів, робіт чи послуг певним стандартам, технічним умовам або зразкам, установленим для товарів такого роду. Останні, як правило, закріплені в нормативних актах. Якість товарів обумовлюється певною сукупністю властивостей і характеристик, які відображають рівень новизни, надійності, довговічності, економічності продукції (товарів) (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. – К. : Правова єдність, 2007. – 1140 с.).

Переходячи до кримінально-процесуальної науки, слід вказати, що проведений аналіз тих небагатьох робіт, у яких якість певних правових явищ була предметом дослідження, виявив дуалізм думок вчених із приводу їхньої прихильності до філософського чи практичного розуміння цієї категорії. Філософська інтерпретація якості як «суттєвої визначеності об'єкта, що визначається сукупністю притаманних йому властивостей» у правовій сфері стала, зокрема, підґрунтям концепцій якості розслідування злочинів В. І. Власовим. У той же час авторське визначення якості досудового розслідування виглядає неспівзвучним із обраним ним філософським підходом до розуміння цієї категорії у правовій сфері. Так, якість розслідування, за визначенням В. І. Власова, — це «сукупність внутрішньо єдиних суттєвих його правових властивостей *чи* (курсив наш. — Н. Г.) наявність у завершеній кримінальній справі відносно стійкої сукупності властивостей: законності, всебічності, повноти та об'єктивності дослідження його обставин, обґрунтованості та вмотивованості висунутого обвинувачення, що обумовлюють властивість дізнання, попереднього слідства задоволення та забезпечувати державні й суспільні потреби, законні інтереси особи»¹. Втім, за справедливим висловом К. В. Степанова з цього приводу, якщо брати за основу філософське трактування якості як суттєвої визначеності об'єкта, то якістю розслідування слід визнати ті ознаки, які характеризують цю діяльність як процесуальну і в той же час відрізняють її від кримінально-процесуальної діяльності на інших стадіях, тобто становлять її сутність: характер діяльності уповноваженого суб'єкта на цій стадії кримінального судочинства, завдання, що стоять перед ними, та інші ознаки².

¹ Власов В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества / В. И. Власов. – Саратов, 1988; Філософській підхід до визначення якості простежується у праці: Малков В. П. Некоторые вопросы повышения качества и эффективности частных определений суда / В. П. Малков // Вопросы эффективности советского уголовного процесса. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – С. 140–141. Автор виходить із того, що якість окремої ухвали виражає його суттєву визначеність як судового рішення.

² Див.: Степанов К. В. Проблемы качества предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. В. Степанов. – Краснодар, 2004. – С. 13. У той час наведені В. І. Власовим правові властивості законності, всебічності, повноти та об'єктивності дослідження його обставин, обґрунтованості та вмотивованості пред'явленого обвинувачення за своєю природою є суттєвими вимогами, яким має відповідати діяльність із розслідування злочинів, проте аж ніяк не суттєвими властивостями такої діяльності, поза якими досудове розслідування не існує. До того ж сам автор на розвиток філософського положення про те, що зміни властивостей пред-

Для практичної діяльності у сфері кримінального судочинства більш прийнятним здається оціночний підхід до розуміння якості кримінально-процесуального рішення як *порівняльного ступеня* його потенційної здатності реалізувати своє функціональне призначення в загальній динаміці процесу відповідно до тих цілей та завдань, які ставились на момент його прийняття. Такий ступінь соціальної цінності рішення як певного виду продукції у сфері провадження у кримінальній справі обумовлюється сукупністю певних його властивостей, завдяки яким воно спроможне задовольнити потреби членів суспільства. За філософського ж підходу до розуміння якості кримінально-процесуального рішення як сукупності суттєвих властивостей, що характеризують його як правозастосовний акт і в той же час відрізняють від рішень, які приймаються в інших сферах (а саме: його державно-владний, правовий характер, спрямованість на вирішення конкретних кримінально-правових, кримінально-процесуальних і кримінологічних завдань тощо), ця категорія не спроможна дати відповідь на питання, яким сьогодні вкрай занепокоєна правозастосовна практика та суспільство — чи влаштовує суспільство прийняте рішення, а отже, чи являє воно собою певну соціальну цінність¹. З огляду на це заслуговує підтримки праксеологічний підхід учених-

мета перетворюють його зовсім в інший, зазначає, що «якість розслідування полягає саме в усіх внутрішніх його правових суттєвих властивостях, поза яких, як відомо, річ є нічим». На цій же сторінці роботи автор усупереч попередньому судженню зазначає, що «відсутність сукупності, декількох чи хоча б однієї складової властивості свідчить (лише! – Н. Г.) про низьку якість дізнання чи попереднього слідства. Отже, річ (до-судове розслідування чи дізнання) не зникає, а лише змінюється рівень його якісної визначеності. З огляду на викладений аналіз здається методологічно неправильним змішувати в одному дослідженні філософський та прикладний підхід до трактування категорії «якість», надавши перевагу її практичному повсякденному розумінню як певної властивості об'єкта, що характеризує ступінь його здатності виконати своє функціональне призначення в тій чи іншій сфері.

¹ До того ж філософське розуміння якості як суттєвої визначеності об'єкта не узгоджується із девізом щодо її підвищення, який став усталеним у практичному повсякденному правовому житті. Адже ж зміна якості предмета у філософському сенсі перетворює його зовсім в інший предмет, проте принаймні у кримінальному судочинстві тезис про необхідність підвищення якості, зокрема правозастосовних актів, означає вдосконалення їх певних властивостей, утім аж ніяк не перетворення їх зовсім в інший феномен. Отже, не вдаючись до подальшої аргументації, вважаємо, й викладеного достатньо для того, щоб проілюструвати той факт, що практичне трактування категорії якості стосовно кримінально-процесуального рішення не є співзвучним з її філософським (сутнісним) розумінням, а передбачає певний рівень відповідності правозастосовного акта вимогам, що до нього ставляться.

процесуалістів до розуміння якості об'єктів у сфері кримінального судочинства як оцінної категорії¹.

Дійсно, у кримінальному судочинстві як в одній із практичних сфер діяльності якість правозастосовних рішень, що приймаються при провадженні по кримінальних справах, стає доступною чи об'єктивізується лише в процесі відповідної оцінки змісту та форми кримінально-процесуального рішення з позиції міри, з якою таке рішення задовольняє еталону, стандарту його якості (системі вимог, що до нього ставляться)².

Об'єктивною критеріальною основою для такої оцінки є певна система стандартів — нормативно закріплених та напрацьованих практикою вимог до кримінально-процесуальних рішень, відхилення від яких при складанні того чи іншого акта свідчить про певні недоліки останнього. Питання щодо соціальної цінності кримінально-процесуальних рішень, стандартів (критеріїв), показників, індикаторів їх якості та механізмів їх забезпечення в сучасних умовах потребують свого окремого дослідження. У рамках цієї статті слід вказати на те, що такі вимоги (стандарти якості) є нормативними та різноплановими за своїм характером (нормативно-правовими, етичними, юридико-технічними тощо). Їх кількість та сутнісна наповненість мінливі, оскільки залежать від етапу соціально-правового розвитку суспільства, ідеології кримінально-процесуальної політики, моральних установок, домінуючих у суспільстві, тощо. На сьогодні, зокрема, основними аксіома-

¹ Такий підхід простежується, зокрема, у працях О. Я. Баєва, К. В. Степанова. Так О. Я. Баєв розглядає якість кримінально-процесуального дослідження злочину виключно як оцінну категорію, яка означає певний рівень вказаної процесуальної діяльності, що виводиться із низки показників відповідних її підсистем: якості закону, якості кримінального переслідування, якості правосуддя, якості професійного захисту (див.: Баєв О. Я. Уголовно-процесуальное исследование преступлений: система и ее качество / О. Я. Баев. – М. : Юрлитинформ, 2007). К. В. Степанов визначає якість попереднього розслідування як його властивість, що відображає відповідність кримінально-процесуальної діяльності слідчого певним стандартам (див.: Степанов К. В. Проблемы качества предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. В. Степанов. – Краснодар, 2004. – С. 15).

² Поняття та природа вказаної оціночної діяльності потребує самостійного дослідження, що, звичайно, не можливо зробити в рамках однієї наукової статті. Тут лише вкажемо на те, що поняття «оцінка якості кримінально-процесуальних рішень» може використовуватися в двох значеннях: у діяльнісному – це специфічний пізнавально-посвідчувальний процес, у ході якого відбувається співвідношення властивостей конкретного рішення, що оцінюється, з певними загальностановленими стандартами з метою визначення рівня його спроможності виконати своє функціональне призначення. У предметному розумінні оцінка виступає як певне судження суб'єкта оцінки щодо рівня відповідності об'єкту оцінки – конкретного кримінально-процесуального рішення системі вимог, що до нього ставляться.

тичними вимогами до кримінально-процесуальних рішень є законність, обґрунтованість, справедливість, поза дотриманням яких прийнятий акт хоча і являє собою правозастосовне рішення за суттю, проте не може вважатися доброякісним у практичному сенсі цього поняття.

Підсумовуючи викладене, сформулюємо декілька ключових тезисів, які будуть методологічним підґрунтям та орієнтиром для подальшої розробки концептуальних основ забезпечення якості кримінально-процесуальних рішень.

Якість кримінально-процесуального рішення є оцінною категорією, яка означає порівняльний ступінь здатності правозастосовного акта виконати своє функціональне призначення в загальній динаміці кримінального судочинства, задовольнити соціально-правові очікування від його прийняття та реалізації. Рівень якісної визначеності кримінально-процесуального рішення оцінюється шляхом співвідношення його властивостей з певними загальноствановленими стандартами — вимогами. Їх система є об'єктивною критеріальною основою оцінки якості кримінально-процесуального рішення. Стандарти якості є нормативними та різноплановими за своїм характером (нормативно-правовими, етичними, юридико-технічними тощо).

Ураховуючи викладене, подальшим завданням дослідження в контексті розробки концептуальних основ діяльності із забезпечення якості кримінально-процесуальних рішень має стати визначення системи стандартів — вимог, яким має відповідати кримінально-процесуальне рішення для виконання свого функціонального призначення в загальній динаміці кримінального судочинства в сучасних правових умовах.

Глинская Н. Понятие качества уголовно-процессуальных решений

В статье рассмотрена проблема определения категории «качество уголовно-процессуальных решений». Автор путем анализа разных подходов к трактовке категории «качество» в философии, экономических науках и правоведении формулирует собственное определение этого понятия.

Ключевые слова: качество, уголовно-процессуальное решение, стандарты качества уголовно-процессуальных решений, обеспечение качества уголовно-процессуальных решений, уровень качества.

Glynska N. Concept of quality of criminal process decisions

The article is devoted to the problem of decision the category «quality of criminal process decisions». Author, by the analysis of the different going near interpretation of category «quality» in philosophy, economic sciences and jurisprudence, formulates the own decision of this concept.

Keywords: quality, criminal process decisions, standards of quality of criminal process decisions, providing of quality of criminal process decisions, level of quality.